

9.Sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Tiyatro Türleri Konu Anlatımı

Batı uygarlığında göstermeye bağlı edebî metinlere “tiyatro”, “drama”, “dramatik edebiyat” adları verilir. “Tiyatro”, bir öyküyü, sahne olarak ayrılmış bir yerde, oyuncuların söz ve hareketleriyle canlandırma sanatıdır. İnsanların bireysel ve sosyal hayatlarıyla ilgili olay ve olguların, gerçeğe uygun olarak kurmaca ve canlı bir yaşantı halinde sahnelenmesi demektir. Trajedi, komedi, dram gibi sahnelenme amacıyla kaleme alınan edebî türlerin hepsine birden tiyatro dendiği gibi, bu türlerde verilen eserlerin oyuncular tarafından sahnede canlandırılması sanatına ve sahnelenme mekânına da tiyatro denmektedir. Günümüzde modern bir tiyatro binası başlıca üç bölümden oluşur:

-İzleyicilerin oturarak oyunu izlediği “oditoryum”;

-Oyunun sergilendiği “sahne”;

-Sahnenin iki kenarında ve arkasında, çeşitli dekor ve gereçlerin bulunduğu “sahne arkası” ya da “kulis”.

Batı tiyatrosunun ilk örnekleri Eski Yunan edebiyatına dayanır.Öykü ya da roman yazarı gibi tiyatro yazarı da yaşanmış ya da yaşanabilecek olayları anlatır, fakat genelde bunları oynamak için yazar. Sadece okunmak için yazılan tiyatrolar da vardır. Edebiyat, konuşma, hareket, müzik, dans, mimarlık, giyim ve makyaj gibi güzel sanatların birçoğu tiyatrodaki buluşur. Uzun ve plânlı yazılan eserlerdir. Tiyatro eseri; yazar, oyuncu, sahne, izleyici dörtgenine göre yazılır. Tiyatro hem söz hem eylem sanatıdır. Konuyu işleyişi bakımından üç türlü tiyatro eseri vardır:

1- Kurallı bir anlatımı olan, izleyicide acıma ve korku uyandıran “tragedi”.

2- Olayların gülünç yanlarını ortaya koyan “komedi”.

3- Yaşamı hem acıklı hem de güldürücü olayları ile olduğu gibi aktaran “dram”.

TİYATRO TÜRLERİ

TRAJEDİ. Seyircide korku ve acıma hislerini uyandırarak onu kötü duygularından arındırmayı amaçlayan tiyatro türüdür.

Trajedinin Başlıca Özellikleri. Konusunu seçkin kimselerin hayatından ya da mitolojiden yani tanrılar arasındaki ilişkilerden seçer. Kahramanları tanrılar ya da soylu kimselerdir. Sıradan insanlara yer verilmez. İşlenmiş, kusursuz bir üslubu vardır; kaba sayılan sözlere yer verilmez. Çirkin olaylar (cinayet, kavga vs.) seyircinin gözü önünde gerçekleştirilmez. Üç birlik kuralına uyar.

Üç Birlik Kuralı. Yer, zaman ve olay birliğidir. Yani oyun hep aynı yerde aynı dekorla oynanmalı, olay bir günlük zaman dilimi içinde geçecek izlenimi vermeli, aynı ana olay etrafında geçmelidir.

En Ünlü Trajedi Yazarları. Eski Yunan'da Aiskhylos, Euripides. Sophokles. Klasik Fransız edebiyatında Corneille ve Racine'dir.

KOMEDİ. İnsanları güldürerek eğitmeyi amaçlayan tiyatro türüdür. Her gülünç şeyin altında ders alınacak acı bir gerçeğin olduğuna inanılır.

Komedinin Başlıca Özellikleri. Konusunu günlük hayattan, sosyal olaylardan seçer. Kahramanları sıradan insanlar, eğitim görmemiş ya da sonradan görme kişilerdir. Üslupta kusursuzluk aranmaz, kaba sayılan hatta küfürlü sözlere yer verilir. Çirkin, kaba olaylar seyircinin gözü önünde işlenir. Üç birlik kuralına uyar. Komedi türü 17. yüzyıldan sonra düzyazıyla yazılmaya başlanmıştır. Klâsik komedinin önemli yazarları: Aristophanes (Aristofanes), Menandros (Menandros), Terentius (Terentius), Plautus (Platus), Molière (Molyer).

Komedi; karakter, töre, entrika gibi çeşitlere ayrılır.

Karakter komedisi: İnsan kişiliğinin gülünç yanlarını konu alan komedidir. Molière'in "Cimri", Shakespeare (Şekspir)'nin "Venedik Taciri" adlı eserleri karakter komedisidir.

Töre komedisi: Toplumun gülünç ve aksayan yönlerini gösteren komedidir. Molière'in "Kibarlık Budalası", Gogol'un "Müfettiş" adlı eserleri töre komedisidir.

Entrika komedisi: Seyirciyi güldürme amacı olmadan yazılan komedi türüdür. Molière'in "Zoraki Tabip", Shakespeare'nin "Yanlışlıklar Komedyası" adlı eserleri entrika komedisidir.

DRAM. 19. yüzyılda trajedinin sıkı kurallarını yıkmak amacıyla meydana getirilen tiyatro türüdür.

Dramın Başlıca Özellikleri. Konusunu günlük hayattan ya da tarihin herhangi bir devrinden seçebilir. Hem acıklı hem komik olaylar aynı oyunda iç içe bulunur. Kahramanlar hem soylulardan hem sıradan insanlar arasından seçilir. Üç birlik kuralına uymak zorunda değildir. Her tür olay seyircinin karşısında gerçekleştirilebilir. Şiir, düzyazı karışık halde bulunur. En ünlü dram yazarları: İngiliz yazar Shakespeare dramın ilk ürünlerini vermiştir. Ancak bu türün özelliklerini Victor Hugo belirlemiştir. Goethe diğer ünlü dram yazarıdır.

TİYATRONUN KÖKENİ. Tiyatro da başka sanatlar gibi dinsel törenlerden doğmuş, sonra dinden bağımsızlaşarak sanatlaşmıştır. Kökeninde, ilkel insanın doğa olaylarını kendi bedensel hareketleriyle simgesel olarak temsil etme çabaları yatar. Yağmur yağdırmak ya da avda başarılı olmak için yapılan törenler, danslar, kurallı oyunun ilk örneğiydi. Eski inançların hemen hepsinde görülen "ölme ve yeniden dirilme" teması da insanlara verdiği kılık değiştirme ve kişileştirme olanaklarıyla tiyatronun çıkış noktalarından biriydi. Edebiyat tarihçileri, tiyatronun eski Yunan'da Dionysos adına düzenlenen törenlerden doğduğunu belirtmişlerdir.

TİYATRONUN YAPI UNSURLARI. Tiyatronun öğeleri: kişiler, olay ya da durum, yer, zaman, oyuncular, izleyicilerdir.

Kişiler. Tiyatro eserinde kişi sayısı konuya göre değişir. Tiyatro yazarı kişileri doğal ve toplumsal çevre içinde verir; onları çevresinden soyutlamaz. Tip ya da karakterler çizer. Kimi tiyatro eserlerinde olay insanların dışındaki varlıkların başından geçmiş gibi gösterilir. Bu kez oyuncular onların rolünü oynamaya çalışırlar. Tiyatro eserinde kimi zaman bir de anlatıcı kişi bulunur. Bu kişi anlatıcı rolüyle ara sahneye çıkarak olayların gelişmesi üzerinde bilgiler verir.

Olay ya da Durum (Dramatik Örgü). İnsan başına gelebilecek her türlü olay, insanın karşılaşılabileceği her durum tiyatro eserinin konusu olabilir. Tiyatro metinlerinde olay örgüsüne "Dramatik Örgü" adı verilir. Konu, kahramanının kendisiyle ya da çevresiyle çatışmasından doğar. Oyun yine kahramanın eyleme dönüşmüş beğenme, istek, özlem, tutku, öfke, korku... gibi duygularından, destek alarak gelişir, sonuca ulaşır. Tiyatro eserinde olayların hareket halinde sergilenmesine aksiyon (eylem) denir.

Yer (Sahne). Tiyatro eserinde olayın geçtiği yer, sahnede dekor ile canlandırılır. Dekor, çevreyi sahnede canlandıran eşya ve nesnelerin bütünüdür. Sahnede oyuncunun dekor gereği kullandığı eşyalara "aksesuar" denir.

Zaman. Tiyatro eserinde zamanın veriliş biçimi, yazarın isteğine bağlıdır. Yazar; kronolojik zaman, düğümden başlatılan zaman, sonuçtan başlatılan zaman, düzensiz zaman anlatımlarından birini seçer.

Oyuncular. Tiyatro eserinin en önemli özelliği dramatisasyona dayalı bir yapısının olmasıdır. Olaylar sahnede canlandırılacak özellikte yazılır. Olayları sahnede canlandırmaya rol yapma denir. Rol yapan erkek ise aktör, bayan ise aktris denir. Günümüzde her ikisi için de oyuncu terimi daha çok

kullanılmaktadır. Oyuncular canlandırdıkları kişiliğe uymak için makyaj yaparlar. Rollerine uygun kostüm giyerler.

Çatışma. Dramatik örgünün gelişmesinde basamakları ortaya çıkaran, kişiler arasındaki iç ve dış mücadeleler, anlaşmazlıklardır. Karşıt duyu, düşünce ve isteklerin; kişilik özelliklerinin bir arada sergilenmesi ile ortaya çıkar. Sosyal statü, ekonomik durum, psikolojik yapı, eğitim ve kültür gibi unsurlardaki keskin farklılıklar çatışmayı belirleyen etkenlerdir.

İzleyiciler (Seyirci). Tiyatroda izleyici çok önemlidir. İzleyicisi olmayacak tiyatroyu yazmaya da oynamaya da gerek yoktur.

TİYATRO ESERİNDE OLAY PLÂNI

SERİM. Oyundaki olaya giriştir ve oyunun en önemli bölümüdür. İzleyiciler bu bölümde olayın geçtiği yer ile kişiler hakkında bilgi sahibi olurlar. Kişinin kendisiyle ve çevresiyle yaşadığı çatışma sergilenir. İzleyici düğüm noktasına hazır duruma getirilir.

DÜĞÜM. Oyunda duyu çatışmalarının yoğunlaştığı, dolaşık olayların üst üste geldiği, çıkmazların sergilendiği bölümdür. İzleyicinin merakı bu bölümde doruğa ulaşırken, olay kahramanları karar sürecini yaşarlar.

ÇÖZÜM. Oyunun bitiş bölümüdür. Son bir olay ile oyun bitirilir. Bu bölümde izleyicilerin kafasındaki bütün soru işaretleri cevabını bulmalıdır. İzleyici üzerindeki son etki çok önemli olduğu için çözüm bölümü ya bir sürprizle ya bir konuşmayla ya da etkili bir cümle ile bitirilir.

ÜÇ BİRLİK KURALI. İlk tiyatro oyunlarında titizlikle gözetilen “Üç Birlik Kuralı”, bütün ilk çağ tiyatrosunu kapsamış ve 16. yüzyıla kadar sürmüştür.

1-Zamanda Birlik. Oyunlar, konu bakımından belli bir süre dışına çıkamazlar. Örneğin, bir konu yirmi dört saat içinde başlayıp sonuçlanacaktır.

2-Yerde Birlik. Olayların geçtiği yerler, birbirine yakın, uygun olacaktır.

3- Konuda Birlik. Konular, izleyiciyi şaşırtmayacak, kuşkuya düşürmeyecek biçimde, olayların birbirine kolaylıkla geçebileceği biçimde ele alınıp işlenecektir.

1. GRUPLANDIRMA

A) Müziksiz (trajedi, komedi, dram)

B) Müzikli (opera, operet, müzikal, pandomima, vodvil, bale, revü, skeç vs.)

2. GRUPLANDIRMA

1) TRAJEDİ (TRAGEDYA)

2) KOMEDİ (KOMEDYA)

3) DRAM

MÜZİKLİ TİYATRO

Opera. Sözlerinin tümü ya da çoğu "koro, solo, düet" biçiminde şarkılı olarak söylenen müzikli tiyatro eseridir. Oyunculara, orkestra eşlik eder. Opera, insanların konuşmak yerine tiyatro oyununu şarkı söyleyerek sahneye koymasidir. Operanın tiyatrodan ayrılan başlıca özelliği, bir müzik bölümünün de bulunmasıdır. Trajedi ve dramın bütün sözlerinin müzikle bestelenmiş şeklidir. Tamamı bestelenmiş olarak müzik eşliğinde sahnelenen operalar, kültür seviyesi yüksek olan toplumsal tabakalara seslenir. Müzikli ve duygusal tiyatro eserleri içinde sanat değeri en yüksek tür olan operalarda, oyuncular eseri

büyük bir orkestra eşliğinde sahneler. Olaylar acıklı ve hislidir. Çok gösterişli dekor ve kıyafetler içinde sunulur.

Operet. Eğlenceli, hafif konulu, içinde bestesiz konuşmalar da bulunan müzikli tiyatrodur. Daha çok halk için yazılmış eserlerdir. Sözlerinin müziksiz kısımları müziklerden çok olan tiyatro eserlerdir. Operetlerde renk, ışık, kıyafetler ve dans en göze çarpıcı şekilde kullanılır.

Opera Komik. Operetin, yüksek sınıf için yazılmış, besteli biçimidir.

Vodvil. Hareketli, eğlenceli bir konuya dayanan, içinde şarkılara da yer verilen hafif komedidir. Bu nedenle vodvil, bir "komedi türü" olarak da gösterilir.

Bale. Konunun türlü dans ve davranışlarla anlatıldığı, müzikli, sözsüz tiyatro türüdür. Daha çok lirik ve dram arası bir temada oynanan oyunlardır. Diğerlerine nazaran estetiğe daha çok önem verilir.

Revü. Güncel espriler, skeçler ve monologlara yer veren, hafif ve eğlendirici sahne gösterisidir. Konu açısından bir bütünlüğü olmayan, birbirlerine gevşekçe bağlanmış, kendi başlarına anlamlı olan, tablolarından kurulu, ezgi, monolog, skeç, dans ve karşılıklı nükteli konuşmalardan oluşan bir gösteri biçimidir.

Skeç. Beş-altı dakikaya sığdırılan, kısa, müzikal oyunlardır. Şakacı bir içeriğe sahiptir. Genellikle bir nükteyle son bulur. Az kişili ve yalındır.

Fars. Basit olay ve yergilerle dolu halk komedisidir.

Feeri. Masalların tiyatro sahnesinde dramatize edilmesinden doğan, olağanüstü varlıkların rol aldığı bir tiyatro türü.

Pantomim. Düşünce ve duyguları, müzik veya türlü eşyalar eşliğinde, bazen dansla, bazen de gövde ve yüz hareketleriyle yansıtmayı hedefleyen sözsüz oyun türüdür. Yüz mimikleri, el, kol ve beden hareketleri kullanılarak tema anlatılmaya çalışılır. Pantomim (mim), evrensel bir tiyatro dili sayılır.

Komedi Müzikal. Vodvil veya komedi türü oyunların arasına müzik parçalarının konması şeklinde ortaya çıkan tiyatrodur.

GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU. Türk toplumunda tiyatronun ne zaman başladığına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak ozanların; “yuğ, sığır, şölen” adı verilen dinsel törenlerdeki gösterileri Türk tiyatrosunun temeli sayılmaktadır. Türk edebiyatında tiyatro ihtiyacı asırlarca ‘ortaoyunu, karagöz, meddah ve köy seyirlik oyunu” gelenekleriyle karşılanmıştır. Şarkı, dans, söz oyunları ve taklit geleneksel Türk tiyatrosunun öğeleridir. Doğaçlamaya dayanan bu tiyatronun temel öğesi güldürüdür. Oyun kişilikleri tip düzeyindedir, karakter boyutuna ulaşmaz. Bu tiyatro, kurumsal bir nitelik taşımaz. Bayram, düğün, sünnet gibi özel günlerde sergilenir.

KARAGÖZ. Deriden kesilen ve tasvir adı verilen birtakım şekillerin, arkadan ışık yardımıyla beyaz bir perde üzerine yansıtılmasına dayanan bir gölge oyunudur. Türk milletinin gölge oyunu olan Karagöz, aslında birçok yeteneğe sahip bir sanatçının çoğunlukla tek başına gerçekleştirdiği sanatsal bir gösterimdir. Karagöz oyununun doğuşu hakkında oldukça farklı rivayetler mevcuttur. En yaygın görüş şudur: Sultan Orhan devrinde Bursa’da bir cami inşaatı esnasında, biri duvarcı diğeri demirci olan Hacivat ile Karagöz, gevezelikleri ve maskaralıkları ile öteki işçileri çalışmaktan alıkoydukları için padişah tarafından öldürtülür. Bu yaptığından pişmanlık duyan padişahı teselli etmek için Şeyh Küşteri, Hacivat ile Karagöz’ün suretlerini yapıp konuşmalarını ve hareketlerini perde önünde canlandırmaya çalışır. Karagöz oyununda sahne, seyirciye göre arkasından aydınlatılmış beyaz bir perdeden ibarettir. Oyun, deve derisinden yapılmış ve her biri belli bir tipi canlandıran renkli figürleri perdeye yansıtmak ve hareket ettirmek suretiyle oynanır. Karagöz ile Hacivat, gölge oyununun en önemli tipleridir. Oyun, yazılı bir metne dayanmaz, doğaçlama olarak gelişir.

Karagöz Oyununun Genel Özellikleri. Bu gösterimi yapan kişiye hayalî ya da hayalbâz denir. Hayâlbâzın en önemli yardımcısı perde gazeli, şarkı, türkü okuyan, tef çalan yarıdır. Karagöz oyunu doğaçlamaya dayanır. Yazılı bir metni yoktur. Belirlenmiş bu konuların işleniş, diyalogların kuruluşu tamamen karagöz oynatıcısının tercih ve yeteneğine bırakılmıştır. Karagöz oyunlarının bazıları şu başlıklardan oluşur: Karagöz’ün Aşçılığı, Karagöz’ün Şairliği, Eskici, Telgrafçı, Çivi Baskını, Kanlı Kavak, Yalova Sefası, Sahte Gelin, Hançerli Hanım... Güldürme esasına dayanan Karagöz, ağırlıklı olarak yanlış anlamalarla doğan bir kargaşayı yansıtır. Karagöz’de tef, zil ve basit bir düdük yardımıyla oyuna müzik de eşlik eder. Bu düdük zaman zaman yaratıkların korkunç seslerini çıkarmada da kullanılır. Karagöz oyununun piri Şeyh Muhammed Küşteri olarak kabul edildiğinden Karagöz oyununa “Küşteri Meydanı” da denir. Karagöz, Osmanlı’nın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısını tanımamız için

önemli ipuçları içerir. İmparatorluğun dil, din ve ırk zenginliğini farklı kesimlerden kahramanlar aracılığıyla yansıtır.

Karagöz Oyununun Tipleri. Karagöz-Okumamış halk adamı tipidir. Hacivat'ın kullandığı yabancı kelimeleri ya hiç anlamaz ya da yanlış anlar. Bu yanlış anlamalar, oyunda gülünç durumların oluşmasını sağlar. Karagöz, dobra, zaman zaman da patavatsız olmasından ötürü sürekli zor durumlarla karşılaşır. Buna rağmen bir yolunu bulup işin içinden sıyrılır. Çoğu zaman işsizdir, Hacivat'ın bulduğu işlere girip çalışır.

Hacivat. Biraz öğrenim görmüş, gösteriş meraklısı, kendini beğenmiş yarı aydın tipidir. Arapça ve Farsça kelimeleri sıkça kullanır. Perdeye gelen hemen herkesi tanır, onların işlerine aracılık eder. Alın teriyle çalışıp kazanmaktan çok Karagöz'ü çalıştırarak onun sırtından geçinmeye bakar.

Çelebi. Türkçeyi İstanbul ağzıyla kusursuz bir şekilde konuşur. Bazı oyunlarda zengin bir bey, bazı oyunlarda bir mirasyedi, bazı oyunlarda ise zevk düşkünü bir çapkındır.

Zenne. Karagöz oyunundaki bütün kadınlara genel olarak zenne denmiştir.

Beberuhi. "Yaşı büyük akli küçük" deyiimiyle nitelendirilebilecek bir tiptir.

Tuzsuz Deli Bekir. Bir elinde içki şişesi, bir elinde tabanca ya da kama vardır. Olayların karmaşıklaştığı anda gelip kaba kuvvetle olayı çözer.

Himmet. Sırtında baltası olan kaba saba bir tiptir.

Oyunda ayrıca Tiryaki (Laf ebesi), Laz (kayıkçı, kalaycı), Efe (zorba), Kayserili (pastırmacı), Acem (zengin tüccar), Matiz (sarhoş), Arap (köle) gibi kişiler de vardır.

Karagöz Oyununun Bölümleri. Karagöz oyunu mukaddime (giriş), muhavere (söyleşme), fasıl (oyun) ve bitiş olmak üzere dört bölümden meydana gelir:

Mukaddime (Giriş). Hacivat'la Karagöz'ün çatışmasına kadar olan kısım giriş bölümüdür. Perde aydınlatıldıktan sonra Hacivat müzik eşliğinde bir semai okur. Semai bitince "Of, hay Hak!" diyerek, perde gazeli denen bir şiir okur. Sonra Karagöz'ü perdeye davet eden sözler söyler. Karagöz, Hacivat'ın çıkardığı gürültüye kızar, perdeye gelir, kavga ederler.

Muhavere. Hacivat'ın "Vay Karagöz'üm, benim iki gözüm merhaba." sözü ile başlayıp paçanın sonuna kadar devam eden kısım, oyunun muhavere (karşılıklı konuşma) adı verilen ikinci bölümüdür.

Fasıl. Oyunun perdeye aksettirilen asıl bölümüdür. Bu bölümde çeşitli tipler oyuna katılır. Bunlar genellikle kendi ağız (şive) özellikleriyle Karagöz'le konuşturulur. Konuşmalara bazen Hacivat da karışır. Konuşmalarda komiklik ağır basar. Olaylar bir yerde düğümlenir. Sonunda başka bir tipin (efe, külhanbeyi, sarhoş vb.) perdeye gelmesiyle düğüm çözülür.

Bitiş. Bu bölümde tekrar Hacivat'la Karagöz'ün konuşmaları olur. Konuşma kavgaya dönüşür.

Hacivat: "Yıktın perdeyi eyledin virân. Varayım sahibine haber vereyim hemân" diyerek perdeyi terk eder.

Karagöz: "Her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola." diyerek oyunu bitirir